

A Kis-Antillák evangelizációs sajátosságainak hatása a martinique-i jezsuita misszió működésére (1640–1742)

Jelen tanulmány (is) arra a kérdésre keresi választ, hogy melyek azok a körülmények, amelyek befolyásolták a Jézus Társaság misszióinak sikeres működését. A Társaság európai és Európán kívüli misszióinak működési körülményeivel, valamint a sikeres működés feltételeivel korábbi tanulmányainkban már foglalkoztunk.¹ Az átfogó vizsgálat után célunk az, hogy az egyes befolyásoló körülményeket önállóan is megvizsgáljuk. Jelen tanulmányunkban e célból a Kis-Antillák szigetcsoport evangelizációs folyamatának sajátosságait fogjuk megvizsgálni, illetve azt, hogy ezek a sajátosságok milyen hatással voltak a Martinique szigeti jezsuita misszió működésére.

A Martinique szigeti misszió vizsgálatát – ahogy azt korábbi tanulmányainkban már kifejtettük – La Valette atya tevékenysége, valamint a Jézus Társaság ezzel összefüggésbe hozott franciaországi feloszlata indokolja. A 18. századi kortársak ugyanis La Valette atya tevékenységét – aki a misszió legfőbb előljárója (1753–1762), valamint gazdasági igazgatója (1746–1762) is volt – tartották a Jézus Társaság franciaországi feloszlata fő- és egyetlen okának. Mivel a Jézus Társaság működésével kapcsolatos kutatásaink és vizsgálataink alapvető célja az, hogy objektív képet fessünk La Valette atya tevékenységéről, illetve a franciaországi feloszlata okairól, ezért szükségesnek tartjuk a tevékenységét feltételezéseink szerint befolyásoló körülmények önálló vizsgálatát. Jelen tanulmányunkban a tevékenységét, illetve a Martinique szigeti jezsuita misszió működését – többek között – befolyásoló, a Kis-Antillák szigetcsoportra jellemző, evangelizációs folyamat sajátosságait fogjuk megvizsgálni.

¹ Monostori Adél: La question de la réussite des missions jésuites, théorie et pratique 1540-1773. In: *Mediterrán Tanulmányok XIII*. Szegedi Tudományegyetem, Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, Szeged, 2004. 13–31. o.; valamint A martinique-i francia jezsuita misszió megélhetési problémája a 18. században. In: *Acta Historica CXVIII*. Acta Universitatis Scientiarum Szegediensis, Szeged, 2003. 99–111. o.

A Kis-Antillák evangelizációjának sajátosságai

A Kis-Antillák szigeteit az állami ösztönzésre alapított magántársaság, a *Compagnie des Isles d'Amérique* hódította meg 1635-től kezdődően.² A francia patronátusi gyakorlat sajátosságaiból következően ez a társaság vállalt minden, a felfedezéssel és gyarmatosítással járó feladatot és kötelezettséget. Ennek megfelelően vállalta a szigetek evangelizációjának megszervezését is.³

Mint ismert, az evangelizáció alapvető célja a katolikus hit terjesztése a hitetlenek és más hitűek között. A Kis-Antillák szigetcsoport legfőbb jellegzetessége azonban az volt, hogy csak nagyon kisszámú őslakossággal rendelkezett.⁴ Ennek következtében a szigetek evangelizációjának elsődleges célja a telepéseknek nyújtandó lelki gondozás biztosítása volt.

A szigeteket gyarmatosító társaság erre a feladatra főként szerzetesrendeket kért föl. Közreműködésüket – a patronátusi gyakorlat nyújtotta lehetőségeken túl – VIII. Orbán pápa (1623–1644) 1635. július 12-én kelt levele is engedélyezte. Ennek értelmében megjelentek a térségben a domonkosok, a kapucinusok, a jezsuiták és a karmeliták.⁵ Ugyanakkor a különböző szerzetesrendek egyidejű jelenléte és

² Delacroix, S.: *Histoire universelle des missions catholiques. Les missions modernes*. Librairie Grund, Paris, 1957. 299. o.

³ A Kis-Antillákat gyarmatosító társaságok (*Compagnie de Saint-Christophe*, 1626; *Compagnie des Isles d'Amérique*, 1635) spirituális kötelezettségeit a francia koronával kötött következő megállapodások rögzítik: a Saint-Christophe Társaságra, illetve Saint-Christophe szigetére vonatkozóan az 1626. október 31-i szerződés, az Amerikai Szigetek Társaságra vonatkozóan az 1635. február 13-i rendelet 2. cikkelye, valamint az 1642. január 29-i rendelet 2. cikkelye. Clugnet, L.: Antilles. In: Baudrillart, Alfred: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*. Librairie Letouzey et Ané, Paris, 1924. III. köt., 554. o.

⁴ Delacroix: i. m. 299. o.

⁵ Clugnet: i. m. 554. o. A domonkosok Guadeloupe szigetén telepedtek le először, majd 1654 után megjelentek Grenade és Martinique szigetén is. A kapucinusok 1627-től voltak jelen Saint-Christophe szigetén. Majd belekeveredek a szigeten 1645–46-ban jelentkező belső válságba, amelynek következtében a sziget kormányzója, de Poincy kiűzte őket Saint-Christophe szigetéről. Valamint ugyancsak érintettek voltak az ezzel egy időben folyó joghatósági vitában is, melyben a domonkosokkal és jezsuitákkal szemben alul maradtak. Ezen okoknál fogva önként kivonultak a Kis-Antillák térségéből. Csak 1658 és 1667 között jelentek meg újra a térségben és telepedtek meg Martinique szigetén. A jezsuiták 1640-ben jelentek meg Martinique szigetén, ahonnan aztán kiterjesztették fennhatóságukat Guadeloupe-ra, Dominique-ra, Saint-Vincent-re, illetve a kapucinusok távozása után Saint-Christophe szigetére is. A karmeliták pedig Saint-Christophe, Guadeloupe, Marie-Galante és Sainte-Croix szigetén telepedtek le. Delacroix: i. m. 300. o. és Lavigne Sainte Suzanne,

tevékenysége számos nehézséget okozott. Az egyik legkomolyabbat a joghatóság kérdése jelentette. A különböző szerzetesrendek ugyanis – bár a pápa engedélyezte a szigeteken végzendő tevékenységüket – nem azonos intézményi felhatalmazás alapján folytatták missziós munkájukat. A domonkosok a Saint-Office felhatalmazását, a kapucinusok a de Propaganda Fide felhatalmazását, a jezsuiták pedig a párizsi Provinciális felhatalmazását bírták. A különböző felhatalmazásokból következően viszont nem ismerték el magukra nézve kötelezőnek a másik intézmény, illetve képviselőjének joghatóságát.⁶

A joghatóság kérdését tovább bonyolította a szigeteken megjelenő világi papság. Utóbbiak megjelenésére jó lehetőséget szolgáltatott egyrészt az egyes szerzetesrendek nehézkes betelepődése a különböző szigetekre, másrészt a telepéseknek nyújtandó lelki gondozás feladatának sürgető megoldása. A világi papság feladata szintén a szigetek növekvő számú plébániáján teljesített lelkipásztori szolgálat volt.⁷ Megjelenésük azonban a joghatóság már amúgy is bonyolult kérdésének egy újabb aspektusát vetette föl. Egyrészt, mert egyházmegyés klérusként az anyaország illetékes püspökének joghatósága alá tartoztak, másrészt pedig, mert remélt tartós jelenlétük a Kis-Antillák számára felállítandó püspökség kérdését vetette föl.

A telepések és a szigetekre behurcolt rabszolgák számának folyamatos növekedésével ugyanis a francia korona szükségesnek tartotta a lelki gondozás feladatának megnyugtató megoldását. Ezt egy egységes egyházi testület révén látta biztosítottának, ezért 1681-től, a kanadai területek mintájára, püspökség felállítását szorgalmazta. Az elképzelés megvalósítására a francia korona több kísérletet is tett az évek során (1727, 1773).⁸ Azonban a kísérletek minden esetben a szigeteken működő adminisztratív szervek, az ott tevékenykedő szerzetesrendek, valamint a telepések ellenállása miatt meghiúsultak. Többnyire a sziget civil és katonai vezetése, valamint a létrehozandó egyházi hatalom között bizonyosan jelentkező autoritás problémája, az egyháznak a rabszolgaság kérdésében elfoglalt álláspontja, a megfelelő számú személyzet biztosítása, valamint nem utolsósorban a telepések által kötelezően fizetendő egyházi adó miatt.⁹ Az elképzelés megvalósítását nehezítette továbbá az a tény is, mely szerint a kis-antilláki francia gyarmatok a spanyol koronának ítélt és így spanyol patronátus alá tartozó területek közepén helyezkedtek el.

Maurice de: *La Martinique au premier siècle de la colonisation (1635-1742)*. Imprimerie Chantreau et C.ie, Nantes, 1935. 131. o.

⁶ Delacroix: i. m. 300. o.

⁷ Clugnet: i. m. 555. o.

⁸ A Kis-Antillák szigetek számára felállítandó püspökség terve végül 1850-ben valósult meg. Lavigne Saint Suzanne: i. m. 146. o.

⁹ Uo. 146–148. o.

A felállítandó püspökség vagy annak alternatívájaként egy Rómát képviselő apostoli vikáriátus¹⁰ pedig várhatóan a spanyol korona tiltakozását idézte volna elő.¹¹

A joghatóság kérdését, valamint a szigeteken tevékenykedő szerzetesek működését végül – már az általunk tárgyalt korszakon kívül – a francia korona saját joghatóságán belül szabályozta. E célból 1781-ben kiadta az *Ordonnance*-nak nevezett egyházi szabályzatot. Ebben a korona a tengerészeti miniszter, illetve a helyi adminisztráció tisztviselőinek feladatává tette a kultuszrendőrség működtetését – azaz a szerzetesek feladatvégzésének és a hivatalukhoz illő viselkedésének az ellenőrzését –, valamint a szerzetesek köréből választott apostoli prefektusok¹² működésének ellenőrzését.¹³

Ezen az európai jellegű – azaz az Európában végzett lelki gondozás feladatának megfelelő – missziós tevékenység mellett azonban egyes szerzetesrendek kísérletet tettek az apostoli munka alapvető céljának megvalósítására, azaz a hit terjesztésére az őslakosok között. Ahogy tanulmányunk elején említettük, a Kis-Antillák szigetcsoport legfőbb jellegzetessége az volt, hogy csak nagyon kisszámú őslakossággal rendelkezett. A körükben végzett evangelizáció a törzsek vadsága, valamint a törzseknek a szigetekre betelepülő francia telepésekkel vívott háborúja miatt többnyire kevés sikerrel járt. A nehézségek ellenére a domonkosok és a jezsuiták több kísérletet is tettek (1635, 1642, 1652, 1660, 1685) megtérítésükre, ám végül végleg le kellett mondaniuk erről a célkitűzésükről.¹⁴

A Kis-Antillák szigetcsoport evangelizációjának sajátosságai kapcsán végül feltétlenül meg kell említenünk a rabszolgák körében végzett hittérítő tevékenységet. A szigetek ültetvényein dolgozó rabszolgák száma ugyanis a 18. századtól kezdve folyamatosan növekedett. A 18. században jelentkező gazdasági konjunktúra következtében ugyanis a cukornád és a kávé monokultúrás termelése vált általánosan jellemzővé a térségben. Ez pedig a munkaerő-szükséglet folyamatos növekedésével járt. Ezt a folyamatosan növekvő igényt csak a rabszolgaság intézménye tudta kielégíteni. Ennek következtében a szigetekre behurcolt rabszolgák száma is

¹⁰ **Apostoli vikárius:** a pápa személyes képviselője a missziós területeken, széleskörű jogokkal fölruházva, jogállásánál fogva nem tartozik a patronátus keretében működő püspök joghatósága alá. Püspöki székhelye csak elméletben létezik. Prud'Homme, Claude: *Propaganda Fide*. In: Levillain, Philippe: *Dictionnaire Historique de la Papauté*. Fayard, Paris, 1994. 1397. o.

¹¹ Delacroix: i. m. 299, 304. o.

¹² **Apostoli prefektus:** a missziós területen működő szerzetesrendek tagjai közül a misszió irányítására kiválasztott és a pápa által megerősített személy, püspöki feladatkör nélkül. Prud'Homme, Claude: i. m. 1397. o.

¹³ Delacroix: i. m. 304. o.

¹⁴ Uo. 302. o.

folyamatosan növekedett.¹⁵ A francia korona 1685-ben rögzítette a *Code noir*nak nevezett szabályzatban a rabszolgák jogait és kötelességeit. Az őket megillető jogok között első helyen szerepelt a vallásos oktatásban és lelki gondozásban való részvételük joga. Lelki gondozásuk feladatát a szigeteken tevékenykedő szerzetesrendek és különösen a jezsuiták vállalták.¹⁶

A Kis-Antillák evangelizációjára jellemző ezen sajátosságok megismerése után nézzük meg, hogy az elmondottak alapján hogyan alakult Martinique szigetének evangelizációja!

Martinique szigetének evangelizációja

Martinique szigetének evangelizációját alapvetően a Kis-Antillák szigetcsoport evangelizációja kapcsán tapasztalt sajátosságok jellemzik. Vagyis őslakosság hiányában a telepések lelki gondozása, illetve a rabszolgák körében végzett hittérítő tevékenység jellemezte a sziget evangelizációját. A misszionáriusok napi munkáját pedig ugyancsak nehezítették a szigeten tevékenykedő szerzetesrendek között jelentkező joghatósági viták.

Martinique szigetének evangelizációjára a szigetet gyarmatosító társaság először a kapucinus rendet kérte föl. A Saint-Christophe szigetén már évek óta tevékenykedő rend tagjai azonban több év elteltével sem jelentek meg a szigeten. Ugyanakkor a telepéseknek nyújtandó lelki gondozás feladatának megoldása egyre sürgetőbb lett. Ezért du Parquet, a sziget első kormányzója (1637–1658) – a gyarmatosító társaság igazgatóinak beleegyezése nélkül – világi papokat kért föl a feladatra. Utóbbiak, eleget téve a fölkérésnek, 1637 folyamán meg is érkeztek Martinique szigetére. Mivel a társaság jóváhagyása nélkül érkeztek, így az nem nyújtott számukra semmiféle, a patronátusi gyakorlat ételmében őket egyébként megillető juttatást. Azaz a kormányzó és a telepések jóindulatára voltak utalva megélhetésüket illően.¹⁷

Ugyanakkor a lelki gondozás feladatának megnyugtató rendezése végett a gyarmatosító társaság igazgatói a jezsuita rendhez fordultak. 1636 júniusában a társaság úgy döntött, hogy két vagy három atyát kérnek a Jézus Társaság párizsi elöljárójától, akiknek – a patronátusi gyakorlatnak megfelelően – biztosítják az utazását, illetve 600 livre összegű egyszeri juttatást bocsátanak a rendelkezésükre,

¹⁵ Évente átlagosan 4000 rabszolgát hurcoltak be a szigetekre. Martinique-on a számuk 1715-ben 16700, míg 1789-ben már 84000. Guadeloupe szigetén 1715-ben 6400 fekete van, míg 1789-ben már 90000. Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Rennard, J.: *Histoire religieuse des Antilles françaises des origines à 1914*. Librairie Larose, Paris, 1954. 40. o.

a Martinique szigetén létrehozandó rendházuk számára. A felkérést a jezsuiták örömmel elfogadták és 1640-ben a kért két atya és egy laikus testvér meg is érkezett Martinique szigetére.¹⁸

Sikeres működésük azonban csakhamar joghatósági vitát váltott ki a feladatra először fölként kapucinus renddel. Utóbbi ugyanis elsőségére hivatkozva azt kérte Rómától, hogy ők láthassák el a Martinique szigeti lakosság lelki gondozásának feladatát. Kérésüket a de Propaganda Fide kedvezően fogadta, mivel a kapucinusok a térségben végzendő missziós tevékenységet illetően a Propaganda felhatalmazását élvezték. A Jézus Társaság ezzel szemben a gyarmatosító társaság igazgatóinak felkérésére, a patronátusi jog keretében, a párizsi Provinciális engedélye alapján végezte evangelizációs tevékenységét. Ennek alapján a Propaganda természetesen a kapucinus rend számára kedvező döntést hozott, mikor Martinique szigetét a kapucinus rend kizárólagos evangelizációs munkaterületévé nyilvánította. A jezsuiták azonban figyelmen kívül hagyva a Propaganda döntését megtartották a Martinique szigeti telepések lelki gondozásának feladatát. A joghatósági vita végül békés megoldással zárult. A telepések számának növekedésével ugyanis egyre több misszionáriusra és egyre több plébániára volt szükség a szigeten. Így a kapucinusoknak is lehetőségük nyílt bekapcsolódni a szigeten folyó missziós tevékenységbe.¹⁹

A kapucinusok, miután 1646-ban a Saint-Christophe szigetén történt incidens következtében kiűzték őket a szigetről, valamint miután meghátrálásra kényszerültek a jezsuita és a domonkos renddel szemben az ugyancsak 1645–46 folyamán zajló joghatósági vitában, kivonultak a Kis-Antillák térségéből.²⁰ Több éves távollémaradás után valamikor 1658 és 1667 között jelentek meg újra és telepedtek meg Martinique szigetén, Fort-Royal (későbbi nevén Fort de France) városában. A továbbiakban innen kiindulva a sziget délnyugati területein (Fort-Royal, Trois-Ilets, más néven Cul de sac à vache, Le Diamant, Les Anses d'Arlet, Sainte-Luce és Cul de sac Marin városokban) végezték pasztorációs munkájukat.²¹ Betelepedésük azonban – ez esetben már – a gyarmatosító társaság felkérése nélkül történt. Ennek következtében a társaság semmilyen juttatásban nem részesítette őket. Megélhetésüket később – ahogy a domonkosok esetében is – a rendszeres királyi juttatás biztosította.²²

¹⁸ Uo. 41. o.

¹⁹ Uo. 44. o.

²⁰ A domonkosok és a jezsuiták ugyanis nem ismerték el Pacifique de Provins kapucinus atya joghatóságát, akit a de Propaganda Fide nevezett ki a Kis-Antillák térségének apostoli prefektusává. Delacroix: i. m. 300. o.

²¹ Rennard: i. m. 45., 48. o.

²² Lavigne Sainte Suzanne: i. m. 132. o.

Martinique szigetén a jezsuitákon és a kapucinusokon kívül 1654-től még a domkosok voltak jelen. Őket – ahogy a világi papságot is – ugyancsak du Parquet kormányzó kérte fel a telepések lelki gondozásának feladatára.²³ Azonban, ahogy a világi papság esetében is – a gyarmatosító társaság hivatalos felkérésének hiányában –, ők sem részesültek a társaság részéről semmilyen juttatásban. Helyzetük azt követően javult, hogy 1674-ben Martinique szigete is királyi fennhatóság²⁴ alá került, és az uralkodó számukra is biztosította az egyháziaknak járó juttatást. A három említett szerzetesrenden kívül még karmeliták és jakobiták működtek közre aktívan Martinique szigetének evanglizációjában.

Az Európán kívüli területeken végzett evanglizáció sikeressége – mint tudjuk – jelentős részben a megélhetés kérdésének megoldásától függ. Ezért a következőkben azt fogjuk röviden áttekinteni, hogy a Kis-Antillák evanglizációja kapcsán milyen megoldások születtek a misszionáriusok megélhetésének biztosítására.

A misszionáriusok megélhetésének kérdése

A Kis-Antillákra, illetve Martinique szigetére érkező misszionáriusok megélhetését a francia korona, illetve az első időkben őt képviselő gyarmatosító társaság különbözőképpen próbálta megoldani. A gyarmatosító társaság szerény – ám rendszertelenül fizetett – éves ellátmányt, 100–150 livre mennyiségű (azaz 400 livre összegű) dohányt biztosított, valamint földbirtokot adományozott a betelepülő szerzetesközösségek részére. Elképzelésük szerint alapvetően ez utóbbi jövedelme volt hivatott a közösség megélhetését biztosítani.²⁵ Az uralkodó – miután 1674-ben a korona birtokába kerültek a Kis-Antillák szigetek – az éves ellátmány megfelelő összegűvé és rendszeressé tételével igyekezett rendezni a problémát. Ennek megfelelően a szigetekon szolgálatot teljesítő egyházi személyzet éves ellátmányát 12000 livre mennyiségű (azaz 540 összegű livre²⁶) cukorban, illetve az e célra felhasználható keretösszeget 280.814 livre mennyiségű cukorban állapította meg.²⁷ A

²³ Rennard: i. m. 42. o.

²⁴ Delacroix: i. m. 300. o.

²⁵ Rennard, J.: *Etat religieux des colonies françaises aux Antilles*. In: *Revue d'Histoire des missions* VIII. (1931), 433. o.

²⁶ A Francia Királyságból importált élelmiszerek árai a következő képen alakultak 1672-ben : egy 200 livre űrtartalmú hordó manióka liszt = 750 livre mennyiségű cukor; egy 170 livre űrtartalmú hordó sózott hús = 500 livre mennyiségű cukor; egy hordó bordeaux-i bor = 800 livre mennyiségű cukor; egy livre-nyi vaj = 12 livre mennyiségű cukor. Uo. 436–437. o.

²⁷ A király által meghatározott egységes ellátmány alkalmazását 1679-ben vezette be Patoule, Martinique szigetének intendánsa. Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 83. o.

plébániák és a misszionáriusok számának növekedésével ugyanakkor ez a keretösszeg nem bizonyult elegendőnek, így az a helyzet állt elő, hogy a korábban alapított plébániák személyzete 12000 livre mennyiségű cukorjuttatásban, míg a később alapított plébániák személyzete csak 9000 livre mennyiségű (azaz 405 összegű livre) cukorellátmányban részesült.²⁸ Az uralkodótól kapott anyagi támogatást a szerzetesrendek többsége – szükség esetén – a földbirtokaik jövedelméből egészítette ki.²⁹

A megélhetésük biztosítására kapott földbirtokokon a misszionáriusok eleinte az európai élelmezés alapjait képező növények termesztésével próbálkoztak. A megtermelhető növények körét azonban az éghajlati viszonyok erősen korlátozták. A zöldségek, konyhakerti haszonnövények és gyümölcsök honosítása terén a szerzetesek többnyire sikerrel jártak, az európai élelmezés alapjait képező haszonnövényeket – mint pl. a gabona és a krumpli – honosítása azonban többszöri próbálkozás után sem járt sikerrel. Mivel a konyhakertek jövedelme, illetve terményei nem elégtették ki a misszionáriusok élelmezési szükségleteit – a gyarmatosító társaságtól kapott anyagi támogatás pedig rendszertelen volt –, ezért a szerzetesrendek földjeiken kénytelenek voltak olyan haszonnövényeket termelni nagy mennyiségben, amelynek eladása, elcserélése révén beszerezheték az Európából érkező élelmiszereket. Ennek következtében a térségben tevékenykedő szerzetesrendek a telepések mintájára – a kapucinusok kivételével – eleinte dohány-, a 17. század végétől pedig cukornádültetvényeket létesítettek.³⁰ Az ültetvényeiről így befolyó jövedelem már elégségesnek bizonyult az Európából érkező és a misszió működése számára szükséges áruk megvásárlására. Ugyanakkor a földbirtok, illetve az abból származó jövedelem szerepe 1679, a királytól kapott ellátmány rendszeressé válása után sem csökkent. A jelentős csökkenés elmaradásának oka a szerzetesrendek által – is kényszerből – alkalmazott ültetvényes gazdálkodás jövedelmezősége, amelyet a század végén a cukornád megjelenésével kialakuló gazdasági konjunktúra csak még jobban megerősített. Így 1679-től kezdődően a földbirtok és a királyi ellátmány együttesen biztosította szerzetesrendek megélhetését.

A Martinique szigeti misszió alapítása és működése a Kis-Antillák szigetcsoport evangelizációs sajátosságaihoz igazodva történt. A térséget érintő sajátosságok áttekintése után a következőkben azt fogjuk részletesen megvizsgálni, hogy ezek a sajátosságok hogyan hatottak a Jézus Társaság Martinique szigeti missziójának

²⁸ Uo. 83–84. o.

²⁹ A Kis-Antillákon elsősorban a jezsuiták, domonkosok, jakobiták és karmeliták rendelkeztek jelentős földbirtokokkal. Ezzel szemben a kapucinusok, mivel nem birtokolhattak semmit, nem is rendelkeztek földbirtokkal. Rennard: *Etat religieux...* i. m. 438. o.

³⁰ Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 80. o.

alapítására, illetve hogyan érvényesültek a misszió működésének első száz éve alatt.

A Martinique szigeti jezsuita misszió megalapítása

Martinique szigeti telepesek lelki gondozására 1636-ban *Compagnie des Isles d'Amérique* igazgatói a jezsuita rendet kérték föl. A társaság felkérését a párizsi Provinciális örömmel elfogadta és 1640 tavaszán két atya, valamint az őket kísérő laikus testvér meg is érkezett Martinique szigetére.³¹

A Jézus Társaság új missziójának központját Bouton és Hempteau atyák – a gyarmatosító Társaság kérésének megfelelően – Saint-Pierre városában, a sziget akkor legnépesebbnek számító központjában alapították meg. A rendház és a kápolna felállítására, valamint megélhetésük biztosítására du Parquet, a sziget kormányzója – az igazgatók utasításának megfelelően – földbirtokokat adományozott számukra. A felállítandó rendház számára Saint-Pierre-ben, a folyó mentén, a megélhetés szükségleteinek biztosítására pedig egy Saint-Pierre közelében fekvő birtokot adományozott számukra.³² A rendház és misszióközpont megalapítása után az atyák a sziget északnyugati területein található, már ugyancsak jelentős népességgel rendelkező városokban (Prêcheur, Carbet, Case Pilote) végezték pasztorációs munkájukat.

Tevékenységük – a sziget és a térség evangelizációs sajátosságainak megfelelően – alapvetően a telepesek lelki gondozásának, valamint az egyre növekvő számú fekete lakosság vallásos oktatásának és lelki gondozásának biztosításából állt. Ezen feladatok ellátása végett Barré atya, a misszió vezetője 1652-ben megállapodást kötött a sziget kormányzójával, du Parquet-val. A megállapodás szerint a világi papság kellő számú jelenlétének biztosításáig a Jézus Társaság vállalja négy városi plébánia vezetését, annak minden spirituális és temporális kötelezettségével együtt.³³ A szóban forgó négy plébánia azon városok plébániája volt, amelyekben a Társaság amúgy is végezte pasztorációs munkáját. Vagyis Saint-Pierre, Prêcheur,

³¹ Uo. 41. o.

³² Ezen a Saint-Pierre közelében fekvő földbirtokon kívül a jezsuiták valamivel később kaptak még egy földbirtokot Saint-Pierre-től délre, a Trois Ilets és a Rivière Salée nevű területek között. A jezsuiták 1684-ben plébániát alapítottak rajta. Mivel ez a birtok és a rajta található plébánia a működéséi területüktől délre esett, valamint Saint-Pierre városától is messze feküdt, ezért 1698-ban a birtokot eladták egy magánszemélynek, a plébániát pedig a kapucinusokra bízták, akiknek a működési területe abban a térségben volt. Uo. 42. o.

³³ Rochemonteix, Camille de; S. J.: *Le père La Valette à la Martinique*. Librairie Picard, Paris, 1907. 24–25. o.

Carbet és Case Pilote városa.³⁴ A megállapodást a Társaság generálisa 1654-ben érvénytelennek minősítette, mivel az, véleménye szerint – a helyhez és feladathoz kötöttség miatt – ellentétes a Társaság *Institutumában*³⁵ megfogalmazottakkal. Ugyanis nehezené a Társaság elsődleges célkitűzésének, azaz a hit terjesztésének megvalósítását. Ennek ellenére – a világi papság megérkezéséig – előírta a megállapodás végrehajtását.³⁶

A Társaság elsődleges célkitűzésének megvalósítására ugyanakkor kedvező lehetőségnek mutatkozott a Kis-Antillák egyes szigetein (Guadeloupe, Saint-Vincent) élő őslakosság körében végzendő hittérítő tevékenység. Az évek során tett próbálkozások (1652, 1660, 1685) azonban csak igen mérsékelt sikerrel jártak. A telepések és az őslakosok között 1635-től 1660-ig zajló háború, valamint a törzsek harciassága – ami jezsuita misszionáriusok életét is követelte³⁷ – nem kedvezett az apostoli munkának. A sorozatos kudarcok következtében az atyák végül lemondtak a bennszülöttek körében végzendő hittérítő tevékenységről.

A bennszülöttek megtérítésével kapcsolatos kudarc azonban nem hátráltatta a Társaság új missziójának fejlődését. A Martinique szigetén történt megtelepedés után a Kis-Antillák más szigetein is megjelentek a jezsuita atyák, fokozatosan kiterjesztve a misszió fennhatóságát a Kis-Antillák többi szigetére is. A Martinique szigetétől északra fekvő szigetek közül 1641-ben megjelentek a szomszédos Dominique-on, majd 1650-től a kapucinusok távozása után de Poincy, Saint-Christoph kormányzójának kérésére megtelepedtek Saint-Christophe szigetén is. 1651-től Houel kormányzó kérésére jelen voltak Guadeloupe-on, ahol egy másik rendházat is alapítottak. Megtelepedtek Hispaniola (a későbbi Haiti) szigetének nyugati, francia fennhatóság alatt lévő felén, valamint 1703-tól Hispaniola keleti, Saint-Domingue-nak nevezett, egyébként spanyol fennhatóság alatt álló felén is.³⁸

³⁴ Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 42. o.

³⁵ Az *Institutum* a Társaság sajátos élet- és cselekvésmódját jogérvényesen rögzítő írott okmányokat jelenti. Az *Institutumot* képző okmányok a következők: a *Formula Instituti* 1540-es III Pál pápa, valamint III. Gyula pápa által jóváhagyott 1550-es formái, a Rendalkotmány, az Általános Vizsgálat, valamint annak Magyarázata. *Jézus Társaságának Rendalkotmánya. Kiegészítő szabályok*. Előszó. 3. szakasz, 1. fejezet, 7., 9., 10. pont, Budapest, 1997. 238–239. o.

³⁶ Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 185. o.

³⁷ 1654-ben Saint-Vincent szigetén a bennszülöttek lemészárolták a körükben apostoli munkát végző két jezsuita atyát, Aubergeon és Gueimu atyákat. Ennek következtében a jezsuiták 1685-ig lemondtak a Saint-Vincent szigetén végzendő hittérítő tevékenységről. Az 1685-ös próbálkozás sikertelenség után pedig végleg lemondtak a bennszülöttek megtérítéséről. Delacroix: i. m. 302. o. és Clugnet: i. m. 555. o.

³⁸ Guadeloupe szigetén a jezsuiták a katolikus irek és a feketék lelki gondozását végezték, Saint-Christophe szigetén Cayonne és Basse-Terre városokban láttak el plébánosi feladato-

Az északra fekvő szigetek közül mint misszionáriusok rendszeresen látogatták Saint-Barthélémy, Saint Martin és Sainte-Croix szigeteit. A Martinique-től délre fekvő szigetek közül a kizárólag a bennszülöttek lakta Saint-Vincent szigetén próbáltak tartósan megtelepedni. A szigetek után a dél-amerikai kontinens Guyane-nak nevezett (későbbi nevén Francia Guyana) északi részén is megtelepedtek 1653-tól.³⁹

A misszió területi gyarapodása a 18. századra olyan jelentőssé vált, hogy annak irányítását egy – az addigi érvényes rendelkezések értelmében Saint-Pierre-ben működő – apostoli prefektus már nem tudta ellátni. Ezért 1731-ben Lafiteau atya, a Francia Asszisztencia Rómában működő képviselője kérésére a de Propaganda Fide három apostoli prefektúrát hozott létre a misszió területén.⁴⁰ A tulajdonképpen már a Nagy-Antillákhoz tartozó Saint-Domingue szigetén működő plébániákból, valamint a sziget nyugati, francia fennhatóság alatt lévő felén (Hispaniola) működő misszióból létrehozták a saint-domingue-i missziót Saint-Domingue város központtal. A szárazföldön, Guyane területén működő misszióból létrehozták a guyane-i missziót Cayenne központtal. Az eredeti martinique-i misszió pedig – amelynek központja továbbra is Saint-Pierre-ben maradt – megtartotta fennhatóságát a Kis-Antillák szigetei felett.⁴¹

A jezsuita atyák megélhetésének kérdése

A jezsuita atyák megélhetésének biztosítására (is) a Kis-Antillák evangelizációs sajátosságaiból fakadó és a fentiekben már említett lehetőségek álltak rendelkezésre. Vagyis az első időkben a gyarmatosító társaság által nyújtott szerény – és rendszertelen – éves ellátmány, illetve a megélhetést alapvetően biztosítani hivatott földbirtok. A sziget 1674-es királyi birtokba kerülése után pedig az uralkodó által biztosított egységes és rendszeres éves ellátmány.

kat 1683-ig, a kapucinusok visszatéréséig. Saint-Domingue-on a kormányzó kérésére 1703-ban jelentek meg a jezsuiták, hogy átvegyék a missziót a kapucinusoktól. Tevékenységük olyan sikeres volt, hogy 1711-ben már 12 atya tevékenykedett a sziget nagyobb városaiban. A szárazföldön, Guyane területén alapítottak missziót, amelynek központja Cayenne városába került. Ez a misszió azonban csak 1709 után indult fejlődésnek. Ekkor sikerült ugyanis nagyobb számban bennszülötteket megtéríteni és a misszió fennhatóságát a belső területek felé kiterjeszteni. Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 186–189. o.

³⁹ Rochemonteix: i. m. 6–7. o. és Pfister, L. S. J.: *Cartes des provinces et missions de la Compagnie de Jésus*. 1866., *Cartes des missions des Antilles et de la Guyanne*.

⁴⁰ Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 192. o.

⁴¹ Clugnet: i. m. 555. o.

Ennek megfelelően Martinique szigetére történt betelepedésükkor a jezsuita atyák is jelentős földbirtokokat kaptak a gyarmatosító társaságtól, egyrészt rendházuk és a kápolna megalapítására, másrészt megélhetésük biztosítására. Az előbbi céljára Saint-Pierre városában, a folyó mentén jelölti ki számukra földbirtokot du Parquet, a sziget kormányzója; utóbbi céljára, azaz megélhetésük biztosítására pedig egy Saint-Pierre közelében elterülő 277 hektáros birtokot adományozott számukra.⁴² A gyarmatosító társaság szándékának megfelelően – a királyi ellátmány 1679-es bevezetéséig⁴³ – alapvetően valóban – az egyébként ültetvényé alakított – földbirtok jövedelmei biztosították az atyák megélhetését. A királyi ellátmány egységessé és rendszeressé válása után pedig a jezsuita atyák már a 12000 livre mennyiségű (azaz 540 livre összegű) cukor fejenkénti éves juttatásra⁴⁴ is számíthattak, amelyet a négy martinique-i és a két Saint-Christophe-i plébánia után kaptak. A két bevételi forrás – azaz a földbirtok és a királyi támogatás – 1679-től párhuzamosan létezett, és együttesen biztosította az atyák megélhetését.

A két bevételi forrás együttes létezését támasztja alá a Prieur atya, a misszió legfőbb előljárója (1740–1743) által 1743-ban készített jelentés is. A misszió aktuális anyagi állapotáról, a bevételek és a kiadások alakulásáról szóló jelentést Prieur atya – ahogy a Martinique szigetén működő többi misszió előljárói is – az uralkodó 1741-ben közzétett kérésére készítette. A király ugyanis az éves ellátmány összegét illető panaszok jogosságának megállapítása kapcsán látni kívánta az egyes szerzetesrendek által működtetett missziók anyagi helyzetét. Prieur atya jelentése a következőket tartalmazza:

⁴² Az ugyancsak a martinique-i misszió fennhatósága alá tartozó Guadeloupe-on a szigetre történt 1651-es betelepedésükkor szintén jelentős birtokot kaptak a kormányzótól Saint-François városában, ugyancsak a rendház és a kápolna felállítása céljából. Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 190. o.

⁴³ A jezsuiták többször is megpróbálták kedvezőbb anyagi támogatást kiharcolni maguknak. 1645-ben a gyarmatosító társasággal úgy állapodtak meg, hogy az Franciaországban a misszió képviselőjének kezébe 150 livre összegű éves ellátmányt fizet, valamint Martinique szigetén 500 livre mennyiségű dohányt fizet fejenként a misszionáriusoknak. 1676-ban pedig olyan megállapodást kötöttek a szigetek ügyeit intéző, királyi felügyelet alatt álló társasággal (*Domaine d'Occident*), hogy az a jezsuiták által Martinique és Saint-Christophe szigetén kiszolgált hat plébánia után 2500 livre mennyiségű cukrot fizet minden évben Martinique szigetén, valamint Franciaországban újabb 2500 livre támogatást fizet ezüstben. Mindkét próbálkozás rövid életű volt. Uo. 80., 82. o.

⁴⁴ A kapucinusok például az általuk kiszolgált tizenhárom martinique-i plébánia után összesen 7965 livre királyi ellátmányban részesültek. Az egyes plébániák után járó támogatás összege a plébánia alapítási dátumától függően hol 540 livre, hol 405 livre volt. A 13 plébániából hat után kaptak a kapucinusok 540 livre támogatást, a fennmaradó hét plébánia után csak 405 livre támogatást kaptak. Rennard: *Etat religieux...* i. m. 442–443. o.

A martinique-i jezsuita misszió anyagi helyzete

Az anyagi javak helyzete:

Minden [bevétel], amit a jezsuita atyák Martinique szigetén birtokolnak:

1. Az uralkodótól kapott ellátmány	4185 livre
2. Ültetvény Saint-Pierre városa közelében, amelyen kizárólag cukornádat és maniókát termelnek, és amely évente kb. 5000 tégely fehér cukrot ad, amely a sziruppal és a taffiával együtt évente jövedelmez	50 000 livre
<i>A manióka, amely a rabszolgák ételmezésére szolgál, évente kb. 800–900 hordó lisztet ad.</i>	
3. A cukorból származó termékek eladására szolgáló boltok, amelynek az éves jövedelme átlagban	12500 livre
4. Bérelt ültetvény Prêcheur közelében, amelyen a rabszolgák ellátására maniókát termelnek, és amelynek az éves bérleti díja	7000 livre

Összesen: 66685 livre

A kiadások

1. A rendház fenntartásának költsége évente.....	24000 livre
2. A misszió elöljárója által a Martinique és a Grenade szigeti plébániákon szolgálatot teljesítő atyák között a királyi támogatás kiegészítésére kiosztott támogatás, mivel a rend nem fogad el perselypénzt, amelyből ezt a támogatást fedezhetné, és a nekik felajánlott összegeket a szegények között osztják szét, illetve a templom díszítésére költik. A támogatás összege összesen tehát.....	8000 livre
3. A rabszolgák ellátására 12 hordó manióka liszt és 350 hordó sózott hús szükséges. A liszt előállítására az atyák az említett módon ültetvényt bérelnek évi	7000 livre
<i>A sózott hús évente</i>	<i>15750 livre</i>
<i>A ruházkodásuk évente kétszeri váltására évi.....</i>	<i>3500 livre</i>
4. A cukorkészítéshez szükséges eszközök és épületek éves kiadása és karbantartásuk költsége évente.....	12000 livre
-
- Összesen* 70250 livre⁴⁵

⁴⁵ Rennard, Etat religieux, 445-448.o.

A Prieur atya által készített jelentésből tehát az derül ki, hogy a Jézus Társaság martinique-i missziójának éves bevételei közel azonosak a kiadásokkal. A két forrásból származó bevételek együttesen fedezik a megélhetés költségeit. A jelentésből azonban az is kiderül, hogy a bevételek nagyobbik része, mintegy 95 %-a a misszió birtokának jövedelméből, vagyis a misszió birtokán megtermelt cukornád eladásából származik. A cukorból származó termékek értékesítéséből befolyó jövedelmek pedig közel azonosak az ezen termékek előállítására fordított költségekkel. Mivel a király által elrendelt vizsgálat célja az volt, hogy megállapítsák, a királyi támogatás összege vajon valóban megfelelő nagyságú-e, ezért elképzelhető, hogy a jelentést készítő előljárók – így Prieur atya is – helyenként a cél érdekében túloztak. Ez főként a kiadások mértékének megállapítása kapcsán feltételezhető.⁴⁶

A bevételek nagyságán és megoszlásán túl a királyi támogatás összege és összetétele a legérdekesebb számunkra. Ugyanis a támogatás összegéből és összetételéből, valamint a rendelkezésünkre álló egyéb adatok alapján következtetni tudunk a Martinique szigetén tevékenykedő jezsuita atyák számára.

A királytól kapott éves támogatás összege – ahogy az a jelentésből kiderül – összesen 4185 livre. A jezsuita atyák fejenként 12000 livre mennyiségű cukorellátmányt (azaz 540 összegű livre-et) kaptak az általuk kiszolgált négy martinique-i és két saint-christophe-i plébánia után. A hat plébánia után járó összeg azonban csupán 3240 összegű livre lenne. Az összegek közötti látszólagos eltérésre, valamint a jezsuita atyák számára egy Martinique szigetén szolgálatot teljesítő jezsuita atya 1701-ben írt levele szolgál részben magyarázattal. Levelében a következőket olvassuk:

„Rendszerint hatan tartózkodunk a martinique-i rendházban, mivel a Saint-Pierre-i plébános is velünk van, valamint azok az atyák is, akik a csupán pár mérföldre található carbet-i, prêcheuri és Case Pilote-i plébániákon teljesítenek szolgálatot. Ők is velünk esznek és rendszerint a rendházban is alszanak.”⁴⁷

Vagyis a martinique-i rendházban rendszerint hat atya tartózkodik. A leírás szerint az a négy atya, akik plébánosi tisztségüknél fogva 540 livre összegű ellátmányban részesülnek, valamint még két atya. A kérdés tehát az, hogy ez a két atya – akiről az idézet semmilyen információt nem közöl – milyen funkciót tölt be a misszió működésében, és ennek kapcsán milyen összegű királyi ellátmányban részesül.

A jezsuitáknak járó királyi ellátmány összege (fejenként 540 livre) és megoszlása (a hat említett plébánia után) ismeretében logikusan adódik a következtetés, hogy a rendházban szintén jelenlévő két atya a Saint-Christophe szigetén plébánosi szolgálatot teljesítő két atya lenne. Így megkaphatjuk az idézetben is jelzett hat sze-

⁴⁶Rennard: *Hist. Religieuse...* i. m. 201. o.

⁴⁷Uo. 197. o.

mélyt. Ez esetben azonban a királyi támogatás összege továbbra is csupán 3240 összegű livre lenne, illetve kellene, hogy legyen. A számok továbbra is fennálló eltérése láttán azt feltételezzük, hogy a rendházban még jelen lévő két atya olyan egyéb feladatot töltött be, amely után királyi ellátás járt. Ezt a feltételezésünket erősíti az a tény is, hogy Prieur atya jelentésében nem esik szó – az elvileg a martinique-i misszió fennhatósága alá tartozó – Saint-Christophe-i plébániákról. Az ok egyszerű. Saint-Christophe szigetére 1683-ban visszatértek a kapucinus atyák, így a jezsuiták átadták a két plébánia vezetését, melyet eredetileg is a kapucinusok láttak el. Ezt követően a szigetet 1703-ban az angolok foglalták le, lehetlenné téve ezzel minden további pasztorációs munkát. Ezen tény ellenére a francia adminisztratív gépezet lassúsága okán – a jelentés tanúsága szerint – a korona továbbra is kiutalta a martinique-i misszió számára a Saint-Christophe-i két plébánia után járó ellátmányt.⁴⁸ A valós és lehetséges támogatási összegek között továbbra is fennálló eltérésből következően a martinique-i rendházban tartózkodó másik két atya más feladattal volt megbízva.

Már említettük, hogy a jezsuita atyák feladata volt – a telepéseknek nyújtott lelki gondozáson túl – a rabszolgák vallásos oktatása és lelki gondozása is. Ennek ismeretében a rendházban tartózkodó egyik atya valószínűleg ezzel a feladattal volt megbízva. A másik atya pedig – ahogy arra a jelentés is utal – a Grenade szigeti plébános volt. Ez utóbbi plébánosi tisztségénél fogva 540 livre összegű ellátmányban, míg a rabszolgák lelki gondozásával foglalkozó atya 405 livre összegű ellátmányban részesült.

Ezek ismeretében a következő képen alakul a királyi ellátmány összegének összetétele:

A Saint-Pierre-i, carbet-i, prêcheuri és Case Pilote-i plébániák után	4 x 540 livre
A grenade-i plébánia után	1 x 540 livre
A Saint-Christophe-i – betöltetlen – plébániák után	2 x 540 livre
A Saint-Pierre-ben a rabszolgákkal foglalkozó atya után	1 x 405 livre
<u>Összesen</u>	<u>4185 livre</u>

Az előbbieken megismert tények alapján azt mondhatjuk, hogy a martinique-i misszióban szolgálatot teljesítő atyák megélhetését a földbirtok jövedelmei, valamint a királyi ellátmány megfelelően fedezte. A megélhetés kérdésének sikeres megoldását életkörülményeik is tükrözik. Erről szintén az 1701-ben keletkezett levélben találunk érdekes részleteket. Itt a következőket olvashatjuk:

⁴⁸ Uo. 199. o.

„Rendházunk a sziget legszebb helyén fekszik, ahol mindig friss a levegő. Maga a rendház elég nagy, a várostól és a plébániától egy hosszú, narancsfákkal szegélyezett sétány választja el, mely mindig kellemesen árnyékos. Kertünk a sziget egyik legszebb kertje, a könyvtár pedig kiválóan föl van szerelve. A fekete szolgálaink családi kunyhói nagy számban szegélyezik a rendházat. A rendházban – mely inkább vár benyomását kelti a sok épület és a feketék kunyhói miatt – külön oltár áll rendelkezésünkre.”⁴⁹

Konklúzió

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogyan hatottak a Kis-Antillák evangelizációs sajátosságai a Jézus Társaság martinique-i missziójának alapítására és működésének első száz évére. Valamint ezek a sajátosságok hogyan és mennyiben befolyásolták La Valette atya cselekvési lehetőségeit a 18. század közepén a misszió előjárójaként és gazdasági igazgatójaként.

Vizsgálataink során arra a következtetésre jutottunk, hogy a misszió alapítása és működése – a felvállalt feladatok, a jelentkező nehézségek, valamint a megélhetés kérdése terén – egyértelműen a térség evangelizációs sajátosságait követi. A misszió előjárói ezen sajátosságok figyelembe vételével döntöttek, amikor vállalták, hogy a világi papság megérkezéséig a jezsuita atyák ellátják négy martinique-i plébánia vezetését, amikor többször is megpróbálkoztak az őslakosság megtérítésével, amikor föl vállalták a rabszolgák lelki gondozását, vagy amikor megélhetésük biztosítása céljából a gyarmatosító társaságtól kapott földön ültetvényt hoztak létre. Ezek a térség sajátosságaiból fakadó megoldások a misszió alapítása óta formálták és irányították annak működését. Ebből következően La Valette atya sem tudott kitérni befolyásoló erejük elől. Vagyis el kellett fogadnia a korábbi előjárók által föl vállalt feladatokat és megoldásokat. Így többek között a megélhetés kérdésre adott megoldást is, mely már tevékenysége előtt is a Társaság *Institutumának* rendelkezéseibe ütközött.

La Valette atya szerepe – elméletileg tehát – csupán arra korlátozódott, hogy biztosítsa a föl vállalt feladatok sikeres megvalósítását, illetve a tisztségeiből adódó lehetőségek révén elősegítse a misszió korszellem megkövetelte spirituális és anyagi fejlődését. Az ennek ellenére bekövetkezett események – vagyis a misszió eladósodása, La Valette atya franciaországi bankárának csődje és a Jézus Társaság franciaországi feloszlata – az általunk itt nem tárgyalt egyéb befolyásoló körülmények együttes hatása, illetve La Valette atya saját szerepét túlértékelő magatartása nyomán következtek be.

⁴⁹ Uo. 197. o.